SAATEKS

Lurich on tänaseks meile sümbol, legend, müüt.

Sümbolil pole täisnime, on lihtsalt Kalevipoeg, Lembitu, Tasuja. Kui sünnib müüt, siis elab see edasi iseseisvat elu, olles tõesem kui mis tahes tõde. Tõsiasju saab valida, kahtluse alla seada, moonutada. Müüti mitte, müüdi peale ei hakka ükski hammas. Müüdid on uskumiseks, tõsiasjad arvustamiseks.

Lurich on meie sportlastest ainus selline. Tema müüti pole enam kui sajandi jooksul tumestanud miski. Nimi Lurich ei kustu ega kulu, seda öeldes ongi öeldud kõik. Legendid temast on segunenud elulooliseg a, neid kaht eristada on juba kui mitte võimatu, siis raske igatahes.

Nii on. Ent mõistagi ei tähenda see, et müüdikangelase faktipõhine elulugu oleks tarbetu. Ka käesolevas elulooliseS ülevaates ei lähtuta legendidest. Vastupidi, on otsitud ja leitud mõndagi, mis varem teadmata või publitseerimata, ning kindlasti leitakse uut ka edaspidi. Kusjuures siinses uustrükis saabki öelda: vahepeal on aastasajatagusest ajast ilmsiks tulnud midagi niisugust, mis paneb ahhetama! Esiteks muidugi äsja leitud dokumentaalne tõestus Lurichi Esimese maailmasõja aegsele spioonijahile Ameerika Ühendriikides. Teiseks, „tema enda“ äsjane ootamatu tagasipöördumine sealtsamast Adamsoni kuulsa kujuna, mille kunstnik oli saatnud 1904. aasta Saint Louise maailmanäitusele. Järjekordne kinnitus, et selle uskumatu mehe eluloos on ikka veel palju tundmatut, et me tunneme küll selle peavoolu, kuid kaugeltki mitte kõiki kõrvalsänge. See suur mees näib aegade möödudes kasvavat aina suuremaks ja suuremaks.

Raamatu ilmalesünnil on veel üks ja oluline põhjus. Raske arvata, kas teadmatusest või unustamisest, igatahes tundub, et Lurich koos kaaslastega kipub kaotama kohta meie rahvuslikus loos. „Eesti ajaloo“ 5. köide (autorite kollektiiv, Ilmamaa 2010) mainib neid ühesainsas lõigus sõnadega:

„Veel võrsusid Eestist maailmakuulsad elukutselised sportlased Aleksander Aberg, Georg Hackenschmidt ja Georg Lurich. Kõik nad tulid maailmameistriteks maadluses, Lurich ja Hackenschmidt saavutasid maailmarekordeid ka tõstmises. Hackenschmidtist kujunes hiljem omapärane sporditeoreetik. Aberg ja Lurich surid 1920. aastal Venemaal tüüfusse."

Ei, kindlasti on siin ebapiisav piirduda spordikategoorias rääkimisega. Milline oli nimetatute ja ennekõike Lurichi tegelik roll omas ajas, selle märkamiseks ei pea olema spordiloolane. Kui seda rolli ei jätnud jõuliselt esile tõstmata tolleaegne kultuurieliit – põhjusel, et see väljus kaugele spordi raamest –, siis on raske mõista selle märkamata jätmist täna. Või peaksime möönma: kui need, kes pidanuks näitama, pole näidanud, siis need, kes võinuks näha, pole ka näinud.

Eespool nimetatud ajalooteoses puudub üldse käsitlus tol ajajärgul sündinud uuest liikumisest, spordiliikumisest. Ühe lausega on küll mainitud, et „rahvusliku eliidi kooskäimise kohtadeks said jalgrattaseltsid „Taara" (1899) Tartus ja „Kalev" (1901) Tallinnas", kuid on jäetud lisamata, miks. Kui öeldakse, et „seltsid aitasid kaasa *rahvusliku iseolemise idee levikule*", siis ei saa jätta küsimata, kas käsitöö-, laulu- ja muude seltside kõrval ei teinud seda ka spordiseltsid, mille massiline teke on jäänud mainimata, nagu on mainimata seegi, *kelle* mõjutusel need tekkisid.

Jaan Kross: „Aga meie ju isikutraditsioone ei loo ega talu. Selleks oleme liiga kasinad-kriitilised, et mitte öelda kitsid-kadedad. Sündmustraditsioone või harrastustraditsioonegi harrastame me küll. Aga sündmuste või harrastuste taga seisnud isikud annulleerime jõudumööda ära, tallame jõudumööda maha. [---] Või meie ülikuulus raskejõustik? Anonüümsel tasemel – palun väga, suurepärane üldrahvalik asi. Raskejõustiku ajalugugi valmis kirjutatud ja koguni väljagi antud, olgu peale, et ühe mehe entusiastitöö, muuseum rajatud ja materjalikogumine käima pandud. Aga isiklikult, individuaalselt, personaalselt? – Hackenschmidt? Kuulge, tema oli ju Tartu poolsaksa antvärgijõmm, kes hakkas „Vene lõviks" ja elas lõpuks viiskümmend aastat Inglismaal – mis eesti raskejõustik tema oli?! Lurich? Häh, kes lähemalt teab, saab ütelda ainult ühte: aferist!" („Vahelugemised IV", Tallinn, 1986.)

Laulda või pilli mängida võib oma rõõmuks, seal ei pea end kellegagi mõõtma. Spordis peab ning siis on võit võõra üle see, mis enim loeb ja tähendab. Tõsi, kirjasõnas oli juba elustunud Kalevipoeg, astudes muude rahvaste kangelaste kõrvale, ning see teadmine kosutas. Nüüd lihas ja luus sündinud Kalev kerkis aga kõigi muude rahvaste kangelastest üle – ning see teadmine

hullutas. Ehk teiste sõnadega: sel hetkel oli *vöövõitlus* siiski veenvam iseolemise idee mõjutaja kui *vöökiri*. Alles sealt edasi võis öelda, et sport ja muu kultuur said rahvusliku uuestisünniliikumise kaheks paralleelseks hoovuseks, mis küll eesmärgis ühesed, kuid kummalgi ometi oma roll ja mõju.

Ajalooloome on alati valik kõigile nähtavate faktide ja tegurite vahel, eelistades ühtesid ning kõrvale jättes teisi. Taandudes küsimuseks, millised tegurid mõjutavad mingil hetkel ajaloo kulgu tugevalt, millised nõrgemini ning millised üldse mitte. Kuna nimetatud ajalooraamat näib eestlaste spordiliikumist ning tema väljapaistvamaid esindajaid liigitavat viimasesse lahtrisse, kerkib küsimus: miks ometi nägid Lurichi kaasaegsed – Reiman, Tammsaare, Wiiralt, Luiga, Puusepp, Mändmets, Metsanurk, Adamson, Luts, Pinna, Lintrop jpt – sootuks muud? Vähe sellest, miks innustus mitu neist nähtut ise järele tegema? Nemad kõik ning paljud teisedki saavad järgnevatel lehekülgedel selle selgitamiseks sõna. Üks nimetatuist kirjutas:

„Mu süda peksab, ma värisen närvide vapustusel. Ma kardan, kui Lurich nüüd maha pannakse, ei ela mina seda lihtsalt mitte üle. Ja minuga ühes need tuhanded, kes ärevusest lainetavad. Kuulen kõrvalt ütelusi: „Peaks ikka meie mees võitma. Kui meil muud ei ole, siis olgu meil vähemalt jõumeeski“.“

See raamat tahabki vastata küsimustele, mida nõnda öeldes nähti, miks nõnda tunti ja mis see kõik omas ajas oli.

Inimese kordasaadetul on ikka nii saavutuslik kui ka tähenduslik külg, kord tõuseb tähtsamaks üks, kord teine. Nõnda on ka aegadega: on saavutamise ajad ja on ajad, millel on tähendus, aegades aga omakorda inimesed, kes seda tähendust kannavad. Kelle tahes saavutuslik suurus jääb paratamatult omasse aega, tähenduslik suurus seevastu on aegadeülene, kadumatu mõiste.

„Sõja ja rahu“ lõpus arutleb Tolstoi üksikisiku osa üle ajaloos. See ülimalt vitaalne, kogu elu sportinud mees, kes käis vaatamas ka maadlusi (nägi küllap Lurichitki), mees, kes suutnud „maas lamades turske sõduri ühe käega üles tõsta“, see atleet küsib: kas juhib jõuline indiviid aega või kergitab aeg sellise indiviidi? Vastates ise: sündmused saavad teoks isiksuse, aja ja välismaailma koosmõjul.

Arutledes vabaduse ja paratamatuse üle, ütleb ta: „… vabadusekujutluseta poleks elu talle [inimesele] mitte üksnes arusaamatu, vaid ta ei saaks elada ühtki silmapilku …“ Ning lõpuks väidab see liha-uskne, meeleline vaimuvägilane:

„Kuid hoolimata kõigist nende [kultuuriloolaste] püüetest näidata, et sündmuse põhjuseks on vaimne tegevus, võib ainult suure järeleandlikkusega nõustuda, et vaimsel tegevusel ja rahvaste liikumisel on midagi ühist,

ühelgi juhul aga ei saa oletada, et vaimne tegevus oleks juhtinud inimeste tegutsemist …“

Tolstoi pidas sellise indiviidina silmas Napoleoni. Meie aga küsime: mil määral tingisid aeg ja välismaailm Lurichi-nimelise isiksuse ilmumise ning mil määral mõjutas see isiksus oma aega?

Kui 11aastane Georg 1887. aastal Tallinna Peetri Reaalkooli astus, oli justsama alanud venestamisaeg. Aasta hiljem toimus kaks märgilist sündmust: Jakob Hurt esitas üleskutse rahvaluule kogumiseks ning Gustav Boesberg asutas esimese raskejõustikuringi. Korraga oli käivitunud kaks rahvuslikku aktsiooni: päästkem oma vaimuvara ning tõstkem oma pomme! Olles jõudnud ikka, kus söövituvad ideaalid, haaras poiss nii ühest kui ka teisest.

Koos vanema vennaga hakkab ta pärimusi koguma ja neid Hurdale saatma. Lisades kaaskirjas, et ta on „katsuma hakkand esivanemate varandusest midagi unustamise eest hoidma“. Kordame: sel ajal õppis ta sakste koolis ja vene keeles.

Ja see teine, pommitõstmine? Ehkki poiss ei võinud teada Hupeli kunagi öeldut, et „ükski siinne mees Saksamaa talupoegade vastu ei saa“, rõhutas ümbritsev elu seda igal sammul. Ja kui sama sõnumit tulid nina alla hõõruma veel võõramaa jõumehed, võis küpsedagi otsus: mina näitan, et saab! Eesmärk oli seatud.

Kui ta siis 1894. aastal kooli lõpetas, oli venestamine jõudnud seisu, kus õppe- ja ametiasutused olid võõrkeelsed, ajakirjandus tsenseeritud, ühiskondlik tegevus keelatud. Pealegi olid Jannsen ja Jakobson, Koidula ja Kreutzwald juba lahkunud, Hurt ja Köler kodumaalt eemal, omad haritud vältisid „matsikeelt“ ning „mitmed vanemad rahvategelased rõivastusid eesti rahva matuste vastu“. Läbikukkumisega olid lõppenud kaks suurt rahvuslikku ettevõtmist: Linda laevaselts ja Aleksandrikool. Veel ei olnud oma lehtedega alustanud Tõnisson ja Päts. Sellisele lohutule maastikule astus noor, haritud, end juba atleediks vorminud mees.

Tema elu läbivateks hoiakuteks said eestlus ja saksavastalisus.

Viimast võis muu kõrval kasvatada isa saksikuvõitu meel, kujunemiseas aga andis kindlasti lisa sakslaste kool. See väljendus poisis protestina enda jõumeheks kujundamisel, rahvapärimuste kogumisel, hiljem kodumaistel õhutustuuridel, lehepoleemikas nii kodus kui ka võõrsil (saksa väljaanne: „Meie eksisime Lurichis ja tema eksis meis“) ning sai külge verise märgi 1905. aasta Velise sündmuste ajal ning kulmineerus sakslaste luurevõrgu avastamisega Ameerikas. 1917. aastal kirjutas ta, tõsi küll, Petrogradi vene lehes: „Ei oskagi öelda, kas

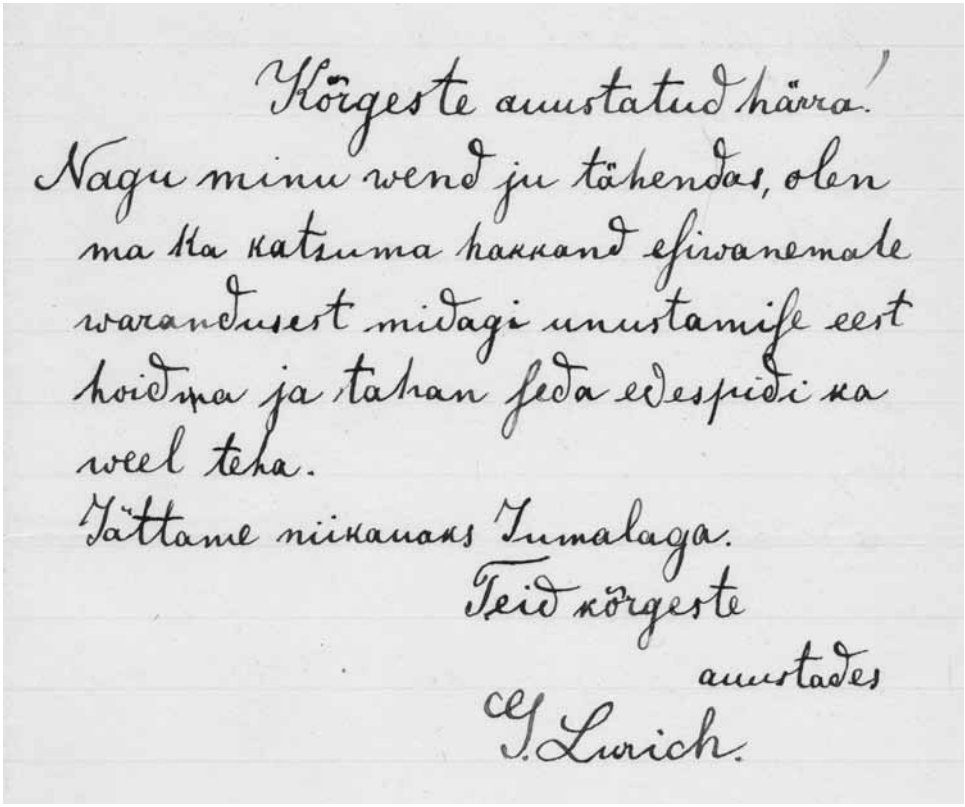
Kõrgeste austatud härra!
Nagu minu wend ju tähendas, olen
ma ka katsuma hakkand eßiwanemale
warandusest midagi unustamise eest
hoidma ja tahan seda edespidi ka
weel teha.
Jättame niikauaks Jumalaga.
Teid kõrgeste
austades
G. Lurich.

13aastase Georgi kiri Jakob Hurdale.

minus domineerib armastus Venemaa või viha Saksamaa vastu. Usun, et mõlemad tunded on võrdselt tugevad."

Oleks vale öelda, et maa, kuhu see noor mees astus, oli lausa tühi ja paljas. Ükski maa pole seda, kuni elab ootus ja lootus. Tühjavõitu oli see ootuste-lootuste täideviijatest. Kunagi oli olnud kuldne Kungla (millise nime annab hiljem oma talule Palusalu), sellest rääkisid Saali, Järve, Bornhöhe raamatud. Üks ja teine uneles olnust, unistas tulevasest, olev ent tundus olematu. Rahvajuhid võisid õhutada lootust, rääkida sellest, mis kunagi oli ja mis kunagi jälle võiks olla. Küll kosutavad, ent siiski ainult sõnad, mis olevat ei muutnud ega saanudki muuta. Sõnad, sõnad, sõnad, mis pealegi olid omavahel riius. Puudu jäi tegudest, mis pakuksid käegakatsutavat kinnitust: meie, matsirahvas, oleme ja suudame ka midagi.

Küll on õige, et tühi ja paljas oli see ruum, kuhu Lurich astus sportlasena. Ta ei võrsunud spordipinnasest, enne teda polnud Eesti sporti olemaski. See oli

ühiskondlik pinnas, mis ta kergitas. Vägisi tahaks väita, et temasuguse sünnitas ning lükkas etteotsa aeg ning et see ilmumine oli vältimatu.

Füüsikast teame, et igale survele on olemas vastusurve, mida suurem on üks, seda suurem ka teine. Sama füüsika kehtib rahvaste puhul. Ülemäärase surve all võivad kaduda ja ongi kadunud paljud rahvad. Kel ei ole jõudu olemas olla, see kaob, olgu see taim või rahvas. Nagu on teistel jõudu ellujäämiseks – kui vaid kriitilisel hetkel on võimalik vastusurveks millelegi toetuda.

Toetuda saab ühistundele. Ei pea vaidlema, kui suur osa, kuid oma osa oli Lurichil selle tekitamises kindlasti. Vaieldamatult lisas ta sellesse selge rahvusliku suutmise mõõtme, küll ühel alal väljenduva, kuid seda enam arusaadava. Lisagem siia tema ootamatu, lausa ilmutuslik ilmumine otsekui eikuskilt.

„Aga nüüd räägin ma teile, kes te mind mõistate, et ka meil on sündinud oma vürst Taaveti kojast. Betlemma täht on meil paistma hakand ja tema sära ulatab kaugele üle kodumaa. Teie mõistate, kellest ma räägin [---] kes on tulnud Kalevi kojast ja lööb maha kõik Moabi kuningad ja vürstid. [---] Las teavad, et sakslased on meid söötnud seitsesada aastat aganatega, aga ometi ei või nende mehed seista meie mehe ees."

Kujutlegem korraks, kas sellise evangeelse sõnumi kuulutamine olnuks mõeldav, kui mitte poleks olnud juba uskujaid ja usku ennast, kinnitatud ilmsi nähtud imetegude läbi?

Mõelgem sellelegi, millist rolli mängivad tänaste spordikangelaste võidud, pärast mida rahvas valib nad aasta inimesteks, ning korrutagem mõttes seda tänast, juba harjunut, alles siis võime aimata toonase, esimest korda kogetud tunde suurust ja tähendust.

Kui ilmus Lurich, elati veel aegu, mil jõud oli funktsionaalne väärtus, mehe mõõdupuu. Jõumees oli külakangelane, mida turskem, seda uhkem. Nüüd aga tuli keegi, kes ilmutas jõudu ja suutmist täiesti uues formaadis. Keegi, kes oli mõõtudelt „nagu me kõik", kuid kes ladus ristseliti endast kaks korda raskemaid mehemürakaid. Seda poldud enne nähtud, seega ka mitte usutud, et niisugune ime võimalik on. Sõnum oli alltekstis veelgi laiem: mis tahes suurt ei pea kartma! Eks olnud need Hurda lihaks saanud sõnad, et „vaimu suurus keha suurusest, mõistus rusikast üle käib". Vaim või võitlusvaim, kirjas erinevad, sisus samased.

Veel miski mängis kaasa. Maadlus on kõigist kõige kategoorilisem spordiala. Igal teisel alal on üleoleku mõõtmine suhteline, pehmem. Seevastu maadluses, kus üks surub teise enda alla selili, sunnib ta loomariigistki tuntud abitusse, lõplikku alistumist väljendavasse seisu, on võit ilmekaim, vastuvaidlematu,

absoluutne. Just sellisesse seisu hakkas meie verd mees, eestlane, panema maailma vägevaid. Missugused teod, missugused tunded!

Mingil ajaloohetkel ongi tunne sündmusi käivitavaks dominandiks. Ja tundeist tugevaim on vabaks ihkamise tunne. Tolstoi: „… inimese elu jõudu me tunnetame ja nimetame seda vabaduseks." Kas ei ilmutanud Lurich nimelt seda elu jõudu, *élan vital*'i? Kas ei äratanud ta seda uinuvat elujõudu teistes? Mõelgem tagasi laulva revolutsiooni aegadele. Kas see ja Lurichi hetk erinesidki teineteisest nii väga? Kas erinesid nii väga tundedki?

Ometi on tunne oma aja laps. Mis tahes sõnadega on võimatu seda hiljem ellu äratada nii nagu ka lõpuni mõista selle kunagist tugevust ja tähendust. Tüünel päeval randa libiseva lainekese põhjal pole võimalik ette kujutada olnud tormi. See aga ei tähenda, et tormi poleks olnud. Et olnust ehedat aimu saada, peab kuulama neid, kes elanud tormi keskel. Suured sõnad kuuluvad suurde aega, seal ei kõla need kohatult. Tammsaaregi esitas oma noorukiea Lurichi-elamuse hiljem Mauruse suu läbi. Etendus sünnib, elab hetke, sureb, tunne vaibub ajas, maha jääb paljas sõna. Ka siin toetutakse Lurichi kaasaegsete öeldule, sest veenvamat ja usutavamat allikat ei ole. Ja ikkagi … on täna ka endal raske rääkida suurest kaines keeles. Kas peabki?

Kui olnut tunda ongi võimatu, saab seda vähemasti mõista, kui kasutada analoogiat. Vanemad põlvkonnad mäletavad Paul Kerest, temperamendilt teistsugust, tähenduse poolest aga samasugust sümbolkuju. Tema ala, malemäng, on „vagune" spordiala. Sel puudub kehaline komponent, ilmekas võidupilt, puudub tervistav võlu või silmaga seletatav ilu, selle tulemuslik dünaamika jääb enamikule hoomamatuks. Ja ometi oli Keres aastakümneid meile iidol, võltsimatu väärtusega rahvuslik kroonikuju. Mõnel teisel ja vabal maal olnuks see mõistetamatu. Kuidas saab puunuppude ühelt ruudult teisele tõstmine tekitada üldrahvalikku palvlemist? Miks on see üldse oluline? Küsime täna ka ise: miks ei ole sel mängul meile enam varasemat tähtsust? Ja ka vastame ise: muutunud pole mäng, muutunud on aeg. Nuppe ja pomme tõsta saab nii vabaduses kui ka vanglas, kuid vanglas on tähendus teine. Olümpiavõit 1988 erineb olümpiavõidust 2008.

Lõpuks võrrelgem Kerese vaikset ja Lurichi sädemeid pritsivat temperamenti, arvestagem, et enne Lurichit polnud üldse kedagi, seega tõstkem Kerese fenomen ruutu – alles siis võime ehk mõista, millise koha hõivas ja täitis Lurich meie tärkava rahvusliku eneseteadvuse maastikul.

Aeg oli valinud tema ja tema omakorda teenis seda aega parimal võimalikul moel. Ta õhutas, kutsus üles, kõneles iga esinemise järel tervise, karskuse ja

Lurich – ühteaegu nii atleet kui ka härrasmees.

spordi kasuks, ta autasustas kohalikke jõumehi, tema kuumades jälgedes tekkis kümneid spordiseltse, sajad tõttasid pomme tõstma ja rinda pistma, siirdudes tema abil suure ilma areenidele. Tema õpetusel-õhutusel sündis ja sigis kogu hilisem spordiliikumine ning said suurteks Hackenschmidt, Aberg ja teised. Ta oli kõiges ühteaegu nii alusepanija, populariseerija, eestkõneleja kui ka esivõitleja. Tšempion, treener, popularisaator, teoreetik, oraator, organisaator, kirjamees, artist, lavastaja, ettevõtja, poliitik – elutööks küllaga kümnele.

Hackenschmidt: „Usun endiselt, et rakendanuks ta oma energiat mõnel muul elualal, võinuks ta olla veelgi edukam kui sportlasena."

Kas ei värele kõige selle kohal eestlase suhu muidu nii sobimatu sõna *geenius*?

Üksainus näide tema külvi viljadest: esimesel iseseisvusajal võitis Eesti olümpiatelt 21 medalit, Läti 3 ja Leedu mitte ainsatki. Millest selline seletamatu erinevus? Seletus leidub: naabritel puudus Lurichi-taoline ärataja.

Aeg, sünnitanud sellise renessansiinimese, andis talle teovõime kõrvale otsekui ettehoolde korras ka täispaketi inimlikke väärtomadusi. Ning annetas kõige ülemana karisma, kingituse, mis ühtviisi haruldane ja omandamatu. Nõudes vastu vaid üht, seda, et järgitaks imperatiivi: kellele on antud, see peab andma, kes suudab, on kohustatud!

Ta andis. Ühesuguse loomulikkusega liikus ta nii haritute kui ka lihtrahva hulgas, olles oma nii siin kui ka seal. Omaks ei saada vägisi, omaks võetakse, seltskonda ei trügita ega minda, seltskonda ollakse kutsutud ja oodatud. Tõstes rauda, tõstis ta tegelikult muud. Spordirahvas – see rääkis ennekõike tema etteastete numbrilisest poolest, intelligents aga tähenduslikust poolest. Rahvas nägi esimest ja tundis teist.

Ta oli isiksusena hämmastavalt terviklik, tal nagu puudunuksid vead, nii hingelised kui ka ihulised. Olles laval nii avali kui üldse võimalik, jättis ta oma sisima suletuks. Tema hingeelu ei saa minna uurima luubiga, sest pole, mida uurida; ta ei jätnud sellest väljapoole märke, ta paljastas ülivähe eraelulist. (Abergist ei tea me selles plaanis üldse midagi.) Hingeeluline näperdamine võiski olla talle võõras. Ta elas elu laial rinnal, jättis kõrvale tühise puru ning „raius tervest pangast".

Kui teda kõrvalt mõõdeti, siis pidagem silmas, et iga mõõtja mõõdab ennekõike iseennast, väärtustades seda, mis tal endal olemas, või vastupidi, mis tal puudu. Keegi konkurentidest arvas, et Lurich võinuks pigem olla suurepärane diplomaat. Nagu ta poleks seda olnud! Keegi omadest nägi teda öise mõnusa kaardimängukaaslasena. Nägemata, kuidas ta öösiti kirjutas oma arvutuid

artikleid. Keegi ütles, et maadlejatest ainsana osanud ta kanda frakki. Pääsemata ise nende sfääride lähedalegi, kus liikus tema. Ta oli atleet nagu teised, kuid atleedina teistsugune. Tema kandis frakki igas mõttes. Teist temasugust ei olnudki.

Kui täna sportlased lausa topivad ette oma vigastusi ja vermeid ning ajakirjandus neelab need argumentidena alla, rääkides lõputult küll „rahvuslikest" põlvedest, varvastest, selgadest, selle asemel rääkis tema – nagu ka tollane ajakirjandus – rahvuslikust aust. Hala naernuks aeg välja.

Kaasmaalasi maha pannes tõstis ta nad teisalt üles. „Kui suudan mina, suudate ka teie!" – selline oli ta sõnum. Ta soovis näidata vähem enda üleolekut ja enam teed teistele, esitletav jõud oli üksnes peibutav teeviit tervisele.

„Tuhanded ja sajad tuhanded raamatud ja kõned, mis seda ainet on puudutanud, on olnud asjatud ja kustunud kui hüüdjad hääled kõrbes. See kasu, mis nad on saatnud, on ainult ajutine olnud, möödaminev ja ta on ära jahtunud kui aur ning vana, kuid igavesti uus laul algab uuesti. Sellepärast – miski ei avalda laiema rahvahulga peale suuremat mõju kui elus eeskuju," kirjutas ta.

Aastail 1898–1901 sooritas ta oma peamised kodumaised äratusretked. Neil oli silmi avav tähendus siis, aga veel aastaid hiljemgi meenutatakse olnut. Tema esinemiste mõju ulatus läbi kõigi ühiskonnakihtide. Kainelt võttes ei muutunud sellest ju midagi käegakatsutavat, oma mehe võidud ei toonud rohkem leiba lauale ega juurde priiust, need tõid üksnes uhkust rinda. Aga just viimast oli võimatu kainelt võtta. Tema etteasted olid, kui kukkunuks kuumale kivile viirukit ja mürri, misjärel tõusis sealt uimastav aur meeltesse ja ihhu. Tammsaarel on selle nimetuseks „uim", Lutsul ja Metsanurgal „taud", Pinnal aga „fluidum" ning Lintrop räägib „närvide vapustusest" ja Bauman „hüpnoosist".

Päris kindlasti ei ole meil kunagi ühegi teise puhul kasutatud selliseid sõnu.

See, mis uimastas, fluideeris, hüpnotiseeris, ei saanud olla ega olnudki pelk liha ja jõu uim, ennekõike oli see rahvusluse uim. See, millest kõnelesid omad kunstimeistrid sõna, pintsli, peitli või heli keeles, sellest kõneles Lurich kehakeeles. Mida kõnes või kirjas sai öelda üksnes ümberütlevalt või mõistu, sedasama ütles tema matil selges eesti keeles. Kusjuures see keel polnud arusaadav üksnes vähestele valitutele, vaid kõigile. Ja mis peaasi: selles keeles kõnelemist ei saanud keelata keegi. Nagu ei saanud keegi väljaöeldut märkamata, tunnustamata, kiitmata jätta, ka vaenlased mitte. Rummu Jüri vägitükid või talupoja mõisavargus oli ülim, mida maamats seni suutnud. Lurichi ja kaaslaste nüüd esitatu oli klaarselge „mede meeste võit!". Ajalugu oli eestlast järjepanu seljatanud, tema lugu oli olnud kaotuste ajalugu. Kes käisid selili nüüd? Käisid saks